

ADJECTIVUL „VECHI” UN ADJECTIV POLIFUNCȚIONAL

RALUCA BR ESCU

Institutul de Lingvistic „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”, București
Universitatea din București

1. Introducere

În acest articol, ne propunem să surprindem comportamentul polimorfic al adjectivului *vechi* în limba română. Sintagme precum: *manuscris vechi*, *vin vechi*, *prieten vechi*, *fier vechi*, *obicei vechi* dau naștere unor interpretări semantice și unor analize sintactice diferite.

Luând ca punct de plecare mai multe analize din lingvistica străină (Bouillon 1999, Giry-Schneider 1997), vom arăta că și în română adjectivul *vechi* are un traseu interpretativ complex. Vom urmări două obiective principale: identificarea tipurilor semantice în care se încadrează ocurențele adjectivului supus analizei și precizarea caracteristicilor sintactice specifice tipurilor semantice inventariate.

2. Tipuri semantice

Distingem trei tipuri semantice majore de adjective: calificative, relaționale și adjective de modificare a referinței (Brăescu 2012). Dintre acestea, ne interesează primul și cel de-al treilea tip, corespunzătoare ipostazelor diferite ale adjectivului *vechi*, pe care vom încerca să le înregistrăm, folosind atât exemple din limba veche, cât și din limba actuală. Pentru că statutul adjectivului este, de cele mai multe ori, determinat contextual, vom urmări, în egală măsură, și semantica numelui la care acesta se aplică.

2.1. „Vechi” – adjectiv calificativ

- (1) a. *pânz veche*
b. *pâine veche*

În clasificarea adjectivelor calificative realizată de Dixon 2004 se disting mai multe clase principale, după cum exprimăm: dimensiunea – *mare, mic*; vârsta – *tânăr, bătrân*; valoarea – *bun, rău*; culoarea – *negru, alb*; proprietatea fizică – *tare, moale*; caracteristica umană – *egoist, altruist*; viteza – *rapid, lent* etc. În ipostaza calificativă, adjectivul *vechi* ilustrează subclasa adjectivelor care exprimă vârsta, o calitate determinată, atribuită unui nume, îndeplinind, în cadrul sintagmei nominale în care apare, o funcție descriptivă.

Natura calificativă a adjectivului este susținută prin testul de intersectivitate (Kamp 1975); două inferențe sunt posibile, atât cea referitoare la nume, cât și cea referitoare la adjectiv:

- (2) *Aceasta este o geant **veche**.*
Aceasta este o geant .
Aceasta este veche.

Interpretarea adjectivului se face înând cont de o norm de compara ie i de un punct de referin , dar implic , în general, un act de evaluare subiectiv ; un obiect calificat drept *vechi* se raporteaz la momentul actual, dar aprecierea variaz de la vorbitor la vorbitor.

Adjectivele calificative se organizeaz în cupluri antonimice. Adjectivul *vechi* dezvolt dou serii pe care le vom prezenta în continuare, dup cum actualizeaz sensuri diferite: *vechi tân r* i *vechi nou*.¹

2.1.1. *Vechi tân r*

Dup cum se poate observa i din indica ia lexicografic , sensul acesta al adjectivului este învechit i popular, înlocuit prin *b trân*, în româna actual :

- (3) *E ti slab i **vechi**, dar te-ai luptat voinic.* (Co buc, apud DLR)
(4) *Erau c l ri pe cai **vechi** i potoli i care umblau dup pasul mul imii.* (Sadoveanu, apud DLR)
(5) *omul cela vechiu, cel vechiu Adam* (Coresi)
(6) *Prin codri ea p trunde lâng teiul **vechi** i sfânt.* (Eminescu, apud DLR)
(7) *Iat -m , tot eu cea **veche!*** (Co buc, apud DLR)

În alte contexte de limb veche, adjectivul *vechi* apare asociat cu sinonimul s u, *b trân*:

- (8) a. *O sam de cuvinte ce sîntu audzite din om în om, de oameni **vechi** i **b trâni**.* (Neculce)
b. *veteranii, adec slujitori vechi, b trîni* (Costin)

Sensul acesta al adjectivului *vechi* se p streaz i în substantiviz ri: *vechi – b trâni, mo i-str mo i*:

- (9) *Oameni buni care vor fi tiind **din vechi** cum au îmblat.* (Iorga, apud DLR)
(10) *acest prunc carele iaste **mai vechiu** decît to **vechii*** (Ivireanu)
(11) *Am auzit i eu **din vechi** c sparge pe dedesubt dou iruri de muni i i r spunde tocmai în Transilvania.* (Vlahu , apud DLR)

2.1.2. *Vechi nou*

Sensul pe care îl înregistram în continuare pentru adjectivul calificativ *vechi* este cel din limba actual . Se aplic unor nume concrete de obiecte, nume de materie (12a-d) sau unor nume abstracte (13a-d):

- (12) a. *haine vechi, pânz veche* (învechit, purtat, folosit îndelungat)
b. *geant veche, fier vechi* (perimat, stricat, degradat)
c. *ou vechi, pâine veche* (expirat, alterat)

¹ Exemplele sunt preluate din DLR, din texte vechi (Coresi, A. Ivireanu, M. Costin) sau sunt construite.

d. *un vin vechi, coniac fran uzesc vechi* (de calitate superioar)

- (13) a. *Trebue s lep d m ve mintele omului celui vechiu, adec s zdrobim i s sf rîm m obiceiurile i pohtele noastre cele vechi* (Ivireanu) (perimat, demodat, dep it)
b. *Iar acest feliu de cinste de pre urm , suflete te, o dau lui Hristos, carii, pre omul cel vechiu lep dîndu-l, obiceiurile cele vechi, pentru m rirea lui Hristos a le lep da, s nevoesc.* (Ivireanu)
c. *O lume întreag , lumea veche, se pr bu e te.* (care ine de o epoc revolut)
d. *o suferin veche, o bron it veche* (cronic, despre boli)

Complexitatea semantic a adjectivului *vechi* se poate remarca chiar i în interiorul unei subclase delimitate. Astfel, spre deosebire de exemplele de sub 12c (*pîne veche*), în exemplele de sub 12d (*vin vechi*) adjectivul *vechi* face referire la procesul de ameliorare a calit ilor ini iale odat cu trecerea timpului.

2.2. „Vechi” – adjectiv de modificare a referin ei

- (14) a. *un vechi campion*
b. *un prieten vechi*

Denumite printr-o veche etichet (Bolinger 1967) *adjective de modificare a referin ei*, acest clas este reprezentat fie de unit i cu sens vag, fie de utiliz ri ale unor forme care trec printr-un proces de desemantizare par ial (Br escu 2009). Se pot deta a mai multe subclase de adjective de modificare a referin ei, dintre care ne intereseaz numai dou , acelea în care se poate încadra adjectivul pe care îl urm rim: adjectivele deictice (14a) i adjectivele intensive (14b).

Spre deosebire de adjectivele calificative (intersective), adjectivele de modificare a referin ei (atât cele deictice, cât i cele intensive) sunt subsective, adic autorizeaz numai inferen a referitoare la nume, nu i pe aceea referitoare la adjectiv:

- (15) *Andrei este un vechi prieten.*
Andrei este un prieten
Andrei este vechi.

2.2.1. „Vechi” – adjectiv deictic

În calitate de adjectiv deictic, *vechi* nu calific , nu descrie, nu atribuie propriet i, func ioneaz ca modificador referen ial care îndepline te un rol în deixisul temporal (Berthonneau 2002, Huddleston, Pullum 2002, Br escu 2012).

Interpretarea adjectivelor deictice nu poate fi disociat de situa ia de comunicare, de coordonata temporal a cadrului deictic (pe care sunt distribuite ac iunile, evenimentele, st rile la care face referire enun ul, în raport cu momentul producerii sale). Deixisul temporal codific reprezentarea temporal prin raportare la momentul în care are loc actul comunicativ. Ca elemente de expresie a deixisului temporal, adjectivele func ioneaz ca operatori ai unor expresii nondeictice, c rora le impun un referent identificat pe cale deictic (GALR 2008, *Deixis*). Func ioneaz deictic adjectivele din domeniul temporal (Borillo 2001) care opereaz o localizare temporal relativ , în func ie de puncte de reper deja stabilite (timpul în care

vorbe te locutorul – *Speech Point* – sau un alt eveniment, situat în viitor sau în trecut): *o viitoare cursorie/candidat, actualul prieten, fosta nevastă, evenimente recente* etc.¹

Ca adjectiv deictic, *vechi* situează într-un timp relativ nume concrete, entități cu o existență autonomă, dar relaționate cu alt entități:

- (16) a. *ma înă mea veche*
b. *vechea mea adresă*

Adjectivele deictice aduc o precizare de ordin temporal asupra acestei valori descriptive sau relaționale și nu asupra referentului. De aceea se constată un decalaj între conținutul descriptiv (exprimat de nume) și referentul cui se aplică acest conținut. O sintagmă ca *vechea mea adresă* se referă fie la adresa pe care o am de foarte mult timp și este încă activă; în egală măsură, poate fi o adresă pe care nu o mai folosesc în prezent, fiind că acest lucru să implice automat că era o adresă pe care am folosit-o îndelung.

Pentru a desemna referentul, este necesar, de multe ori, un suport referențial diferit, de obicei un hiperonim (*obiect, om, persoană*) sau pronumele neutru *ceea ce*:

- (17) **Obiectul din imagine este vechiul meu talisman.**

Atașarea unor adjective deictice la nume fără temporalitate atrage atenția cercetătorilor. O justificare a funcționării acestor adjective deictice (Giry-Schneider 1997) ar fi că acestea reprezintă rezultatul a două operații sintactice succesive, subiacente: reducerea unei propoziții relative și convertirea unui adverb în adjectiv:

- (18) *El doarme în vechiul pat al lui Paul.* („patul pe care îl are de mult timp”)

2.2.2. *Vechi* – adjectiv intensiv

Ca adjectiv intensiv, *vechi* răspunde criteriului de bază al adjectivelor de modificare a referinței, respectiv faptului de a nu caracteriza direct referentul numelui adiacent.

Numite și adjective noninerente (Quirk et al. 1972), adjectivele intensive sunt utilizări speciale ale unor forme calificative. Adjectivele intensive sunt orientate asupra procesului legat de numele care apare în enunț (*process-oriented attributives*): *un mare fumător, un muncitor rapid, un credincios ferm, o masă rapidă*. În sintagme cum sunt cele de mai sus proprietatea exprimată de adjectiv nu se aplică numelui, ci este legată de procesul de a fuma, de a munci, de a crede, respectiv de a pregăti/consuma.

În calitate de adjectiv intensiv, *vechi* se asociază unor nume care exprimă o funcție, un rang (19a), o relație (19b,c), idei, sentimente, obiceiuri (19d), familii, cu referire la continuitatea, la perpetuarea unei condiții sociale preluate (19e):

- (19) a. *un vechi președinte, un vechi campion, un vechi primar, o slugă veche, un vechi cărturar, un vechi călăreț*

¹ Atragem atenția că nu toate adjectivele care codifică reprezentarea temporală sunt adjective de modificare a referinței. Adjectivele temporale nondeictice trimit la un reper fix, autonom, corespunzător unei date calendaristice, unei epoci istorice (*preistoric, medieval*). Aceste adjective se utilizează ca modificatori ai unor nume care denotă intervale temporale sau care sunt asociate persoanelor respective: *epocă, stil, vestigii* etc.

- b. *un vechi coleg, un vechi prieten, un vechi cunoscut, vechea mea gazd , o veche prejudecat , o veche inten ie*
- c. *Matei vod , nepriietinul vechi (Costin)*
- d. *prietenia veche i sincer , vorba veche, obiceiul cel vechi*
- e. *r ze i vechi, un neam boieresc din cele **vechi** (Cantemir, apud DLR)*

3. Caracteristici sintactice

Func ia prototipic a adjectivului este de modificare a unui centru nominal. Adjectivul *vechi* func ioneaz ca modificador al numelui, în ipostaza calificativ (20a). Ca adjectiv de modificare a referin ei (20b), adjectivul *vechi* se caracterizeaz sintactic tocmai prin faptul c nu modific referentul numelui pe care îl înso e te, ci func ioneaz ca operator intensional care realizeaz ajustarea discursiv a denomina iei:

- (20) a. *Vom studia **un vechi manuscris**.* (adjectiv calificativ)
- b. *Mi-am rev zut **un vechi prieten**.* (adjectiv de modificare a referin ei)

Vechi, în utilizarea sa calificativ are un sens pur aspectual, „care dureaz de mult timp”, deci evoc st ri durabile. În schimb, în sintagma *un vechi prieten*, nu se realizeaz o caracterizare a numelui „prieten”, ci „prietenia este veche”

O prim observa ie este c diferen a dintre cele dou tipuri semantice delimitate nu î i g se te justificarea în constrângerile de topic . În general, adjectivele calificative, intersective sunt postpuse, iar cele de modificare a referin ei sunt antepuse. Postpozi ia adjectivului se asociaz cu interpretarea denotativ , obiectiv , iar antepozi ia se asociaz cu interpretarea evaluativ , subiectiv . Îns , această generalizare nu este suficient pentru a acoperi multitudinea ocuren elor adjectivului *vechi*. Ambele subtipuri de adjective (calificativ în 21a,b i de modificare a referin ei în 22a,b) pot fi mobile, f r ca schimbarea pozi iei s antreneze modific ri de sens sau de statut semantic:

- (21) a. *o cas veche*
- b. *o veche cas*
- (22) a. *o veche prieten*
- b. *o prieten veche*

Topica liber se asociaz i cu libertatea de modificare. Ambele tipuri semantice (calificativ în 23a,b i de modificare a referin ei în 24a,b) reliefate de adjectivul *vechi* admit modificatori i în postpunere i în antepunere:

- (23) a. *o cas foarte veche*
- b. *o foarte veche cas*
- (24) a. *o foarte veche prieten*
- b. *o prieten foarte veche*

Dintre tipurile de modificatori admi i de adjectivul *vechi*, semnal m (Broekhuis 1999): aproximatorii (25a), negatorii (25b), amplificatorii (25c), atenuatorii (25d), comparatorii (25e), modalizatorii (25f):

- (25) a. *un film cam vechi*

- b. o haină nu prea veche / deloc veche
- c. un studiu prea vechi / un adevăr vechi de când lumea
- d. un vin destul de vechi / vechiu
- e. un manuscris mai vechi decât celelalte
- f. o geantă probabil veche

În general, adjectivul *vechi* nu autorizează complemente. Atât în ipostază calificativă, cât și în ipostaza de adjectiv de modificare a referinței, adjectivul *vechi* poate fi specificat cantitativ prin grupurile prepoziționale de măsură:

- (26) a. un vin vechi de un an
b. un prieten vechi de 10 ani

Grupul de măsură a fost pus în legătură cu dimensiunile monotone (referitoare la structura parte-întreg) din structura lexicală a adjectivelor scalare (Schwarzschild 2005, Cornilescu, Nicolae 2011).

În texte vechi, a fost înregistrată structura *vechi de zile*:

- (27) *Preste pu ine zile întâmpin pe un unchia vechi de zile.* (Varlaam, apud DLR)

O diferență de comportament sintactic între cele două utilizări ale adjectivului *vechi* este că, numai în lectura calificativă, sunt admise pozițiile predicative (așa cum am observat din testul intersecționalii):

- (28) a. Casa este veche.
b. *Colegul este vechi.

4. Concluzii

Am arătat că putem încadra utilizările adjectivului *vechi* în mai multe subtipuri semantice. Mergând mai departe, cu analiza sintactică, am observat că, pe de o parte, trebuie să înținem seama de comportamentul general al subclaselor delimitate (de exemplu, posibilitatea de a apărea în poziții predicative este o trăsătură generală a adjectivelor calificative). Pe de altă parte, trebuie să înținem seama de statutul polifuncțional al adjectivului particular *vechi*, a cărui funcționare sintactică este controlată, în mare măsură, de numele din sintagma nominală (vezi mobilitatea poziției sau disponibilitatea de a primi modificatori).

SURSE

- Coresi, *Evanghelia cu învățătură* [1581]. București, Atelierele Grafice Socec, 1914.
Costin, Miron, 1958, *Opere*, București, Editura de Stat pentru Literatură și Artă.
DLR. Academia Română. *Dicționarul limbii române*. București, Editura Academiei Române.
Ivireanu, Antim, 1972, *Opere*, București, Editura Minerva.
Neculce, Ion, 1986, *Letopisețul Țării Moldovei*, București, Editura Minerva.

BIBLIOGRAFIE

- Bartning, Inge, Michèle Noailly, 1993, „Du relationnel au qualificatif: flux et reflux”, *L'Information grammaticale*, 58, p. 27-32.
- Berthonneau, Anne-Marie, 2002, „Prochain/dernier et compagnie. Les adjectifs déictiques à l'épreuve de l'espace ou comment circuler dans le temps, l'espace, le texte”, *Langue française*, 136, p. 104-125.
- Bolinger, Dwight, 1967, „Adjectives in English: Attribution and predication”, *Lingua*, 18, p. 1-34.
- Bosque, Ignacio, Carme Picallo, 1996, „Postnominal adjectives in Spanish DPs”, *Journal of Linguistics*, p. 349-385.
- Borillo, Andrée, 2001, „Quelques adjectifs de référence temporelle du français”, *Cahiers de Grammaire*, 26, p. 37-53.
- Bouillon, Pierrette, 1999, „The adjective *vieux*: the point of view of generative lexicon”, în E. Viegas, (ed.), *Breadth and Depth of Semantic Lexicons*, Kluwer, Dordrecht, p. 148-166.
- Brătescu, Raluca, 2009, „Există o treia clasă de adjective?”, în Rodica Zafiu, Blanca Croitor, Ana Maria Mihail (eds.), *Studii de gramatică. Omagiu Doamnei Profesoare Valeria Gușu Romalo*, București, Editura Universității din București, p. 9-22.
- Brătescu, Raluca, 2012, *Adjectivul în româna actuală*, București, Editura Universității din București.
- Broekhuis, Hans, 1999, *Adjectives and Adjective Phrases. Modern Grammar of Dutch. Occasional Papers 2*, Tilburg University.
- Cinque, Guglielmo, 2010, *The syntax of adjectives*, Cambridge, MIT Press.
- Cornilescu, Alexandra, Alexandru, Nicolae, 2011, „Observații asupra grupului de m sur în grupul nominal i în cel adjectival”, Conferința, Colocviul Internațional „Limba română – Abordări tradiționale și moderne”, Cluj-Napoca, 6-7 mai 2011.
- Dixon, Robert M.W., 2004, „Adjective classes in typological perspective”, în Robert M.W. Dixon, Alexandra Y. Aikhenvald (eds.), *Adjective classes*, Oxford University Press, p. 1-49.
- Feuillet, Jacques, 1991, „Adjectifs et adverbes: essai de classification”, în Claude Guimier, Pierre Larcher (eds), *Travaux linguistiques du Cerlico*, 3 (*L'état de l'adverbe*), p. 35-58.
- GALR 2008, *Gramatica limbii române*, Valeria Gușu Romalo (ed.), București, Editura Academiei Române.
- Giry-Schneider, Jacqueline, 1997, „Sur quoi peut porter un adjectif épithète? L'expression du temps et de l'aspect dans les groupes nominaux”, *Langages*, 126, p. 11-38.
- Huddleston, Rodney, Geoffrey K. Pullum, 2002, *The Cambridge Grammar of the English Language*, Cambridge University Press.
- Kamp, Hans, 1975, „Two theories about adjectives”, în Edward Keenan, (ed.), *Formal semantics of natural language*, Cambridge, Cambridge University Press, p. 123-155.
- Quirk, Randolph, Sidney Greenbaum, Geoffrey Leech, Jan Svartvik, 1972, *A Grammar of Contemporary English*, London, Longman.
- Schwarzschild, Roger, 2005, „Measure phrases as modifiers of adjectives”, *Recherches Linguistiques de Vincennes*, 35, p. 207-228.

THE ADJECTIVE *VECHI* 'OLD'. A POLYFUNCTIONAL ADJECTIVE

(Abstract)

This paper investigates the Old and Modern Romanian contexts in which the adjective *vechi* occurs. Phrases like *un vechi manuscris* 'an old manuscript', *un vin vechi* 'an old wine', *un prieten vechi* 'an old friend', (Old Romanian) *un om vechi* 'an old man' give rise to different semantic analyses and syntactic interpretations. The syntactic features of *vechi* are either general syntactic features of the subclasses in which its occurrences are included, or constructional particularities of the head of a respective nominal phrase.